

У ГЛИБ ВІКІВ

Володимир Сергійчук

●

ВИВЕЗЕНИЙ АРХІВ МАЗЕПИ

Коли першого листопада 1708 року московський самодержець Петро I давав вказівку своєму підручному Олександрові Меншикову вивезти з гетьманської столиці всю артилерію, «а строения сжечь», то він, палаючи ненавистю до всього українського, прагнув не залишити й згадки про козацьку вольницю. Бо через три дні наказ повторюється: «Батурин... другим за приклад зжечь вес».

I Меншиков старався виконати цей людиноненависницький наказ. За свідченням англійського посла Чарлза Вітворта, в Батурині «зарізано жорстоко 6000 чоловік без огляду на вік і стать». Що не знищив вогонь — так це архів гетьманської канцелярії, який Меншиков вивіз до Москви, де він і був залишений на зберігання. Серед документів — переписка з багатьма російськими вельможами, були тут листи, писані латинською, польською, німецькою, грецькою, білоруською і татарською мовами. Але, звичайно, особливий інтерес представляють папери самого гетьмана Мазепи. I вони, і листи до нього — це надзвичайно цінне джерело до історії України початку XVIII століття. Важливість цих документів тим більша, що, як дослідив ще в дореволюційні роки петербурзький археограф М. К. Марченко, названі «документи в значній своїй частині не були в руках ні С. М. Соловйова, ні М. Устрялова, ні М. І. Костомарова». Справді, папери Мазепи мають дуже важливе значення для висвітлення нашої складної історії, коли врахувати, що писалася вона в цьому плані тенденційно, а тим більше, що просто не публікувалися ті документи українського гетьмана, котрі давали б пояснення того кроку, на який він зважився восени 1708 року, переходячи на бік шведського короля Карла XII.

Ознайомлення з архівом Мазепи, який нині зберігається в С.-Петербурзькому відділенні Інституту історії АН РСР, дає можливість значною мірою цю прогалину заповнити, як і взагалі суттєво доповнити наші історичні знання про той період української історії. Природно, з восьми десятків листів Івана Мазепи, які тут є, особливий інтерес викликають ті, що відносяться до листопада 1708 року, коли український гетьман уже був союзником шведського короля. Передусім це два листи до полтавського полковника. Перший, датований 20 листопада і писаний з Гадяча, зберігся в уривку. В ньому гетьман повідомляє причини свого переходу на бік шведів: «Москва чинила прикrostі и разорения», «какое наложила была на волный наш малоросійской народ тиранского своего панования іго». Висловивши вдячність адресату за підтримку кроку гетьмана («Мы вдячни же ваша милость горлиую и оборону

отчины Своей от тираненого московского ярма заховуешь, всегда свое постоянство, последую славной памяти небожчика отца своего»), Мазепа просить, аби той був готовий до захисту полтавських земель від вторгнення російських військ. При цьому треба зазначити, що писався вказаний лист ще тоді, коли гетьману залишався вірним миргородський полковник Данило Апостол, бо це підтверджує й сам Мазепа, даючи доручення полтавському полку. «Пану полковнику Миргородському при боку нашому зостаючому, дабы товарищество в полку своего совокупивши, всякую чинил вашей милости помощь». И если бы было наступство неприятельское, tedy абы съехавшись с полком вашей милости и не допускалисте городок Полтавский в разорение».

Наприкінці цього листа гетьман «атаманом городовым всем панам сотникам — приказываем прибывать до нас у Гадяч для певныхъ дель».

Але змінилися обставини, і гетьман змушений був негайно виїхати до Ромен. В зв'язку з цим він пише новий лист до полтавського полковника, очевидно, до Івана Левенця. Цей документ, як можна зрозуміти, скопійований з оригіналу. Він є останнім з тих, що хронологічно описані й зберігаються сьогодні в даному архіві.

Оскільки він зовсім невідомий широкому загалу, як і історикам, вважаю, що його публікація дасть можливість краще оцінити постать гетьмана Мазепи в історії України, об'єктивно сприймати події страшної для нашого народу осені 1708 року.

«Список с письма изменника Мазепы к полковнику полтавскому писанного из Ромна ноября въ 23 день.

Пусть то вашей милости і всему полку тамошнему полтавскому не будет в подивленье, что мы для певныхъ, пилныхъ і велми нужныхъ для целости отчины нашей малоросійской стягаючихся по указу наяснейшаго короля Его милости шведцкогo из Гадяча на время до Ромны съехали, зоткуда по прежнему управивши, что належить, повернемся до Гадяча, а ваша милость яко перед симъ в верности ждали вести и горливости к отчизне матце зоставаль, так и ныне не уводячися жадными хитрыми прелестми московскими хоти оную непорочно сохранили; и народ тамошній всячески утверждай, чтоб ни в чем Москве не верили, и ждали бы так и в полку и всему місту, какъ в Лубенскомъ уведши людей бедные природным себе ошуканством. И шалберство ли не учинила, когда певное число войска московского вернувшись в город, имелое будто для обороны оногo, у которого Александр Данилович (мабуть, Меншиков — В. С.) не в далеком нас давался разстояній. Со всеми своими войсками лечь и гды войска сильные короля его милости шведцкогo тогда почали наступати в малом числе, тедві полону той Александръ Даниловичъ, ломя голову утечкою спасся и забегль, где безвести. Чи в полки слободцкие, чи ж на іншие где места в границу московскую, а где Москва. Что в Смеломъ была забравшившихъ людей тамошнихъ як быдло з женами и з детми, погнала в Московщину до Курска. Что сталось в прошлый понедельник, а до того ваша милость может отвагу и мужество московское (в которые непотребна целикомъ жадной надейся покладати и в том разсудити. Что войска шведцкие в двух сотняхъ своїхъ людей числе в прошлую субботу напавши на генерала Рена, под которого под командою под 4.000 было Москвы, не толко ихъ разгромили, с поля збили, але аж до Корибутова гнали и на целую милю землю трупом московским услали. Також то ихъ отвагою мочно прото всякому горливому отчизне малоросійській сынове разсудити тое, же Москва не уборон и та всей раз утогнула лечь русновати. И народ малоросійской вскоре знати, для чего хоти ваша милость і талу іе затыгне за целостъ отчины, правъ волностей войсковыхъ застановлятися, и люде утверждати. Что б были постоянные и ничего не

обовлялися, поневаж для захищення того полку войска короля его милости шведцкого будут там вскорє у вашихъ містей, а то и вашей милости заявим. Ему ж зычимъ доброго от господа бога здоровья.

Вашей милости зычливый приятель Иван Мазепа, гетман рукою власною».

Подібних — неопублікованих досі — листів Мазепа у С.-Петербурзі кілька десятків. Це — безцінна історична пам'ять українського народу, і вона, безумовно, має йому належати по праву. В усякому разі копії їх повинні вже сьогодні бути в Україні.

До речі, там же, в архіві С.-Петербурзького відділення Інституту історії АН РФ, у фонді «Похідна канцелярія Меншикова» зберігається велика кількість документів, авторами яких є наші земляки. Так, значний інтерес викликають листи вдови генерального судді Василя Кочубея — того, котрий писав доноси на Мазепу Петру І, миргородського полковника Данила Апостола, котрий покинув свого гетьмана, коли цар пригрозив репресіями його сім'ї тощо. Ці матеріали також мають бути уважно вивчені українськими істориками і введені ними в науковий обіг, що дасть можливість відтворити нашу славу і трагічну історію.

